FAN VA TA’LIM YANGILIKLARI
ILMIY-AMALIY JURNAL
ISSN 3093-8694 ◆ saen.uz
2026-yil
10 (2)-son

UDK: 343.915:159.9

Umarov Baxriddin Mengboyevich,
Alfraganus universiteti “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi professori,
psixologiya fanlari doktori (DSc)

VOYAGA YETMAGANLAR JINOYATCHILIGI VA JINOIY XATTI-HARAKATLARNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK TAHLILI

Annotatsiya. Ushbu maqolada voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi va jinoiy xatti-harakatlarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Bolalar va o‘smirlar tomonidan sodir etiladigan huquqbuzarliklarning asosiy turlari, jinoiy xatti-harakat bilan shaxsning individual-psixologik xususiyatlari o‘rtasidagi bog‘liqlik, yosh davriga xos psixologik omillar hamda ijtimoiy muhitning ta’siri yoritiladi. Shuningdek, o‘smirlarda noqonuniy xulq-atvor motivlarining shakllanishi, tengdoshlar guruhining ta’siri, oilaviy tarbiya va nazoratning ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining oldini olishda psixologik, pedagogik va ijtimoiy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi, jinoiy xatti-harakat, jinoyatchi shaxsi, individual-psixologik xususiyatlar, jinoiy motiv, ehtiyoj, maqsad, ijtimoiy muhit, o‘smirlik davri, huquqbuzarliklarning oldini olish.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ И ПРЕСТУПНОГО ПОВЕДЕНИЯ

Аннотация. В статье анализируются социально-психологические особенности преступности несовершеннолетних и противоправного поведения. Рассматриваются основные виды правонарушений, совершаемых детьми и подростками, взаимосвязь преступного поведения с индивидуально-психологическими особенностями личности, влияние возрастных факторов и социальной среды. Особое внимание уделяется формированию мотивов противоправного поведения, влиянию группы сверстников, семейного воспитания и социального контроля. Результаты анализа свидетельствуют о необходимости комплексного психолого-педагогического и социального подхода к профилактике правонарушений среди несовершеннолетних.

Ключевые слова: преступность несовершеннолетних, противоправное поведение, личность правонарушителя, индивидуально-психологические особенности, мотив преступления, потребность, цель, социальная среда, подростковый возраст, профилактика правонарушений.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF JUVENILE DELINQUENCY AND CRIMINAL BEHAVIOUR

Abstract. This article examines the socio-psychological characteristics of juvenile delinquency and criminal behaviour. It discusses the main types of offences committed by children and adolescents, the relationship between unlawful behaviour and individual psychological characteristics, age-related factors, and the influence of the social environment. Particular attention is paid to the formation of motives for unlawful behaviour, peer-group influence, family upbringing, and social supervision. The analysis highlights the

importance of an integrated psychological, pedagogical, and social approach to preventing juvenile delinquency.

Keywords: juvenile delinquency, criminal behaviour, offender personality, individual psychological characteristics, criminal motives, needs, goals, social environment, adolescence, crime prevention.

KIRISH

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi zamonaviy jamiyat oldida turgan dolzarb ijtimoiy-huquqiy va psixologik muammolardan biri hisoblanadi. Bolalar va o‘smirlar o‘rtasida uchraydigan huquqbuzarliklar, tajovuzkor xatti-harakatlar, alkogol va giyohvandlik moddalarini iste’mol qilish bilan bog‘liq holatlar nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishiga, balki oila, ta’lim muassasasi va umuman jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarga ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli voyaga yetmaganlar jinoyatchiligini o‘rganishda nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy-psixologik omillarni ham chuqur tahlil qilish muhim ahamiyatga ega.

Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan huquqbuzarliklarning kelib chiqish sabablarini aniqlash, ularning xulq-atvoriga ta’sir etuvchi omillarni o‘rganish va samarali profilaktik choralarni ishlab chiqish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Chunki o‘smirlik davrida shaxsning dunyoqarashi, axloqiy qarashlari, qadriyatlari va jamiyatdagi xulq-atvor me’yorlariga munosabati shakllanadi. Ushbu jarayonda yuzaga keladigan psixologik qiyinchiliklar, ijtimoiy muhitning salbiy ta’siri yoki tarbiyadagi kamchiliklar ayrim hollarda huquqbuzarlik xavfining ortishiga sabab bo‘lishi mumkin.

O‘zbekistonda mustaqillik yillaridan boshlab voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish, yosh avlodning ma’naviy-axloqiy tarbiyasini takomillashtirish, ularning huquqiy madaniyatini yuksaltirish hamda psixologik xizmat samaradorligini oshirish masalalariga alohida e’tibor qaratib kelinmoqda. Mazkur yo‘nalishdagi ilmiy izlanishlarda bolalar va o‘smirlar xulq-atvoriga ta’sir etuvchi oilaviy, ijtimoiy, demografik va individual-psixologik omillar, shuningdek, huquqbuzarliklarning oldini olishda ta’lim muassasalari va jamoatchilikning o‘rni o‘rganilmoqda.

O‘smirlik davri inson hayotidagi murakkab va muhim rivojlanish bosqichlaridan biri bo‘lib, bu davrda mustaqillikka intilish, o‘zini namoyon etish, tengdoshlar tomonidan tan olinishga ehtiyoj, hissiy beqarorlik va taqlidchanlik kabi xususiyatlar yaqqol namoyon bo‘lishi mumkin. O‘smirning o‘z xatti-harakatlarini nazorat qilishi, vaziyatni to‘g‘ri baholashi va qarorlarining oqibatlarini oldindan anglay olishi uning psixologik yetukligi bilan chambarchas bog‘liq. Agar ushbu jarayonda ota-ona nazorati, pedagogik ko‘mak va ijobiy ijtimoiy munosabatlar yetarli bo‘lmasa, ayrim o‘smirlar salbiy ta’sirlarga berilishi yoki huquqbuzarlik sodir etish xavfi yuqori bo‘lgan guruhlarga qo‘shilishi mumkin.

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligini faqat o‘smirning individual xususiyatlari bilan izohlash to‘g‘ri emas. Ushbu hodisaning shakllanishida oiladagi psixologik

muhit, ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi munosabatlar, ta’lim muassasasidagi tarbiyaviy jarayon, tengdoshlar guruhining ta’siri hamda yashash hududidagi ijtimoiy sharoitlar muhim o‘rin tutadi. Shu jihatdan, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligini kompleks yondashuv asosida o‘rganish, uning sabab va shart-sharoitlarini o‘zaro bog‘liqlikda tahlil qilish zarur.

Shuningdek, jinoiy xatti-harakatlarning shakllanishida ehtiyoj, motiv, maqsad va muayyan vaziyat o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganish alohida ahamiyatga ega. O‘smirning muayyan ehtiyojni qondirishga intilishi o‘z-o‘zidan huquqbuzarlikka olib kelmaydi. Biroq ijtimoiy tajribaning yetarli emasligi, hissiyotlarni boshqarishdagi qiyinchiliklar, tengdoshlar bosimi yoki qonuniy xulq-atvor ko‘nikmalarining sustligi noto‘g‘ri qarorlar qabul qilinishiga zamin yaratishi mumkin. Shu sababli profilaktik ishlar jarayonida o‘smirlarda mas’uliyat hissini, huquqiy ongni, o‘zini boshqarish va nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhimdir.

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini chuqur o‘rganish nafaqat uning kelib chiqish sabablarini tushuntirish, balki samarali profilaktika mexanizmlarini ishlab chiqish uchun ham nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Ayniqsa, oilalar, ta’lim muassasalari, psixologik xizmatlar va jamoatchilik o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali o‘smirlarning ijtimoiy moslashuvini qo‘llab-quvvatlash, ularning muammolarini erta aniqlash va salbiy xulq-atvor shakllanishining oldini olish imkoniyati kengayadi.

Shundan kelib chiqib, maqolaning maqsadi voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini tahlil qilish, jinoiy xatti-harakatlarning shakllanish mexanizmlarini yoritish, ularga ta’sir etuvchi individual va ijtimoiy omillarni aniqlash hamda huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan ilmiy-amaliy yondashuvlarni asoslashdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun voyaga yetmaganlarning yosh va individual-psixologik xususiyatlarini, oilaviy va ijtimoiy muhitning ta’sirini, jinoiy xatti-harakat motivlarining shakllanishini hamda profilaktik faoliyatning asosiy yo‘nalishlarini tahlil qilish nazarda tutiladi.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi va deviant xulq-atvor muammolari turli davrlarda ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. I. A. Sikorskiy, P. I. Kovalevskiy, P. F. Lesgaft, A. S. Griboyedov va boshqa tadqiqotchilarning ishlari bolalar va o‘smirlar xulq-atvori, tarbiya jarayoni hamda ruhiy rivojlanish xususiyatlarini o‘rganishda muhim o‘rin tutadi.

A. G. Ambrumova va L. Ya. Jezlovaning qarashlarida deviant xulq-atvor ijtimoiy me’yorlardan chetga chiqishning turli ko‘rinishlari, jumladan, jamiyat qoidalariga zid, g‘ayriijtimoiy, huquqbuzarlik va o‘ziga zarar yetkazishga yo‘naltirilgan xatti-harakatlar bilan izohlanadi. V. V. Kovalyov esa delinkvent xulq-atvorni huquqbuzarlik va jinoyatchilik bilan bog‘liq xulq shakllari nuqtayi nazaridan talqin qiladi [3].

Kriminologiya sohasidagi tadqiqotlarda jinoyatchilikning ijtimoiy sharoitlari, shaxs xususiyatlari va jinoiy xatti-harakatlarning shakllanish mexanizmlari o‘rganilgan. N. S. Gertzenzon, A. A. Piontkovskaya, A. V. Shargorodskiy, I. I. Karpes, U. S. Djekebayev, F. N. Maxov va boshqa olimlarning ishlari jinoyatchilik xulq-atvorini ilmiy tahlil qilishga muhim hissa qo‘shgan [3].

A. F. Koni jinoyatchilik hodisasini jamiyat hayoti bilan bog‘liq murakkab muammo sifatida ko‘rib, jinoyatchilikning yuzaga kelishida iroda, hayotiy sharoit va ma’naviy omillarning ahamiyatiga e’tibor qaratgan [3].

O‘zbekistonlik olimlardan B. M. Umarov voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining ijtimoiy-psixologik muammolarini, uning shakllanishiga ta’sir etuvchi omillarni va profilaktika masalalarini tadqiq qilgan [4; 5]. H. Yo‘ldoshev voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining oldini olishda shaxsning individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olish, ota-onalar va pedagoglarning psixologik bilimlarini oshirish hamda ta’lim tizimida psixologik xizmatni takomillashtirish muhimligini ta’kidlaydi [4]. E. G‘oziyev esa tarbiyasi qiyin o‘smirlarning psixologik xususiyatlarini tasniflash va ularni o‘rganish masalalariga e’tibor qaratgan [4].

E. V. Zmanovskaya deviant xulq-atvorni psixologik jihatdan o‘rganib, uning yuzaga kelishida shaxsiy xususiyatlar va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’sirini yoritadi [1]. K. E. Igoshevning tadqiqotlari esa yoshlar o‘rtasidagi jinoiy xulq-atvorning psixologik jihatlarini tushunishga yordam beradi [2].

Adabiyotlar tahlili voyaga yetmaganlar jinoyatchiligini faqat shaxsning individual xususiyatlari bilan izohlash mumkin emasligini ko‘rsatadi. Ushbu hodisa oilaviy munosabatlar, tengdoshlar ta’siri, ijtimoiy muhit, tarbiya sharoitlari va shaxsning psixologik rivojlanishi bilan o‘zaro bog‘liq holda namoyon bo‘ladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda voyaga yetmaganlar jinoyatchiligini ijtimoiy-psixologik jihatdan o‘rganishga qaratilgan nazariy tahlil va kontent-tahlil yondashuvlaridan foydalanilgan. Taqdim etilgan tadqiqot materiallarida voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan huquqbuzarliklar va jinoyatlar haqidagi statistik ma’lumotlar, shuningdek, mazkur mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlil qilingan.

Tadqiqot jarayonida quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratilgan:

Birinchidan, jinoiy xatti-harakatlarning yuzaga kelish sharoitlari, motivlari, maqsadlari va ehtimoliy oqibatlari o‘zaro bog‘liqlikda ko‘rib chiqilgan.

Ikkinchidan, voyaga yetmaganlarning individual-psixologik va yoshga xos xususiyatlari, jumladan, hissiy beqarorlik, impulsivlik, taqlidchanlik va tengdoshlar ta’siriga beriluvchanlik masalalari tahlil qilingan.

Uchinchidan, oilaviy tarbiya, ijtimoiy muhit, norasmiy guruhlar va kattalar nazoratining huquqbuzarlik xavfiga ta’siri o‘rganilgan.

To‘rtinchidan, jinoiy xulq-atvor motivlarining shakllanishi va ularning muayyan vaziyatlarda xatti-harakatga aylanish jarayoni tahlil qilingan.

Mazkur metodologik yondashuvlar voyaga yetmaganlar jinoyatchiligini ko‘p omilli hodisa sifatida tushuntirish va uning oldini olishga doir xulosalarni shakllantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, dastlabki materiallarda keltirilgan statistik ko‘rsatkichlarning hududi, davri va tanlanmasi to‘liq ko‘rsatilmaganligi sababli ularni barcha hududlar yoki hozirgi davr uchun umumlashtirishda ehtiyotkorlik talab etiladi.

NATIJALAR

Tahlillar voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan huquqbuzarliklarning mazmuni va xususiyatlari ularning yoshi, psixologik rivojlanishi, ijtimoiy tajribasi hamda atrof-muhit bilan munosabatlariga bog‘liq ekanini ko‘rsatadi.

Dastlabki tadqiqot materiallarida o‘g‘irlik, bezorilik, bosqinchilik, tan jarohati yetkazish va boshqa huquqbuzarliklar voyaga yetmaganlar orasida uchraydigan xatti-harakatlar sifatida qayd etilgan. Biroq ushbu jinoyatlarning tarqalish darajasi haqidagi raqamlar tegishli statistik manbalar bilan qayta tekshirilishi lozim.

O‘g‘irlik holatlarida ayrim o‘smirlarning moddiy ehtiyojlarini qondirishga intilishi, tengdoshlariga taqlid qilishi yoki vaziyatni yetarlicha baholay olmasligi muhim omillar bo‘lishi mumkin. Bunda har bir holatning motivi va sharoitini alohida o‘rganish talab etiladi. Voyaga yetmaganlarning xatti-harakatlarini faqat yosh xususiyatlari bilan izohlash to‘g‘ri emas, chunki shaxsiy qadriyatlar, tarbiya va ijtimoiy tajriba ham muhim ahamiyatga ega.

Bezorilik va tajovuzkor xatti-harakatlar ko‘pincha nizoli vaziyatlar, hissiyotlarni boshqarishdagi qiyinchiliklar, tengdoshlar oldida o‘zini namoyon etishga intilish yoki guruh bosimi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ayrim vaziyatlarda o‘smirlar o‘z harakatlarining boshqa insonlarga yetkazishi mumkin bo‘lgan zararini to‘liq baholamasliklari ehtimoli mavjud.

Tahlil davomida jinoiy xatti-harakatlarning shakllanishiga ta’sir qilishi mumkin bo‘lgan quyidagi omillar ajratildi:

Individual-psixologik omillar: impulsivlik, hissiy beqarorlik, o‘zini boshqarish ko‘nikmalarining yetarli rivojlanmaganligi va nizolarni hal qilishdagi qiyinchiliklar.

Oilaviy omillar: oiladagi nizolar, nazorat va qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi, tarbiyadagi nomuvofiqlik va ishonchli muloqotning cheklanganligi.

Tengdoshlar ta’siri: salbiy xulq-atvorni namoyon etuvchi guruhlarga qo‘shilish, guruh tomonidan ma’qullanishga intilish va bosim ostida qaror qabul qilish.

Ijtimoiy muhit: huquqbuzarliklar odatiy hol sifatida qabul qilinadigan muhit, salbiy namunalarga tez-tez duch kelish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning kamligi.

Vaziyatli omillar: nizolar, keskin hissiy holatlar, mastlik bilan bog‘liq vaziyatlar va oqibatlari oldindan yetarlicha baholanmagan qarorlar.

Jinoiy xatti-harakatlarning motivatsion mexanizmlarini tahlil qilish natijasida ehtiyoj, motiv, maqsad va vaziyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik alohida ahamiyatga

ega ekanligi ko‘rinadi. Muayyan ehtiyojning mavjudligi o‘z-o‘zidan huquqbuzarlikka olib kelmaydi. Biroq shaxs ehtiyojini qondirishning qonuniy yo‘llarini tanlay olmasa, ijtimoiy bosimga duch kelsa yoki xatti-harakatlarini nazorat qilishda qiynalsa, huquqbuzarlik xavfi ortishi mumkin.

Shuningdek, voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishda oilaning, ta’lim muassasasining, psixologik xizmatning va mahallaning hamkorligi muhimligi aniqlandi. Muammolarni erta aniqlash, o‘smir bilan ishonchli muloqot o‘rnatish, ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish va zarur hollarda mutaxassis yordamini tashkil etish profilaktikaning muhim yo‘nalishlari hisoblanadi.

MUHOKAMA

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligini ijtimoiy-psixologik jihatdan tushuntirishda o‘smirlik davrining rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish zarur. Bu davrda mustaqillikka intilish, o‘zini namoyon etish, tengdoshlar tomonidan tan olinish va muayyan guruhga mansublik hissi kuchayishi mumkin. Ushbu ehtiyojlar tabiiy rivojlanish jarayonining bir qismi bo‘lsa-da, ayrim sharoitlarda salbiy xulq-atvor namunalari bilan qo‘shilib, xavfli vaziyatlarni yuzaga keltirishi mumkin.

O‘smirlarning huquqbuzarlikka moyil xatti-harakatlarini faqat ularning shaxsiy kamchiliklari bilan izohlash bir tomonlama yondashuv hisoblanadi. Oiladagi munosabatlar, ta’lim muassasasidagi psixologik muhit, tengdoshlar bilan aloqalar va ijtimoiy imkoniyatlar ham shaxsning qarorlariga ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois voyaga yetmaganlar bilan ishlashda jazolashga yo‘naltirilgan choralar bilangina cheklanmasdan, ularning xulq-atvori sabablarini aniqlash va ijobiy o‘zgarishlar uchun sharoit yaratish muhimdir.

Jinoiy xatti-harakatning shakllanishini shartli ravishda bir necha o‘zaro bog‘liq bosqich orqali tushuntirish mumkin.

Birinchi bosqichda shaxsda muayyan ehtiyoj yoki istak paydo bo‘ladi. Ushbu ehtiyojni qondirish usuli shaxsning qadriyatlari, tarbiyasi, ijtimoiy tajribasi va mavjud imkoniyatlariga bog‘liq bo‘ladi. Qonuniy va ijtimoiy maqbul yo‘llarni tanlash ko‘nikmalarining rivojlanganligi xavfning kamayishiga yordam beradi.

Ikkinchi bosqichda ehtiyoj muayyan motiv va maqsad bilan bog‘lanadi. Bu jarayonda tengdoshlarning ta’siri, guruh bosimi, nizoli vaziyatlar va hissiy holat muhim rol o‘ynashi mumkin. Agar o‘smir vaziyatni xolis baholash va oqibatlarni oldindan ko‘ra bilishda qiynalsa, noto‘g‘ri qaror qabul qilish ehtimoli ortadi.

Uchinchi bosqichda qabul qilingan qaror xatti-harakatga aylanadi. Bu bosqichda o‘zini boshqarish, oqibatlarni baholash, muammolarni tinch yo‘l bilan hal qilish va yordam so‘rash ko‘nikmalari muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ushbu ko‘nikmalarni oilada va ta’lim jarayonida muntazam rivojlantirish lozim.

Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan huquqbuzarliklarning barchasini bir xil darajada baholash mumkin emas. Har bir holatda qilmishning xususiyati, oqibatlari, sodir etilish sharoitlari, shaxsning yoshi va individual holatlari hisobga olinishi kerak. Shu bilan birga, voyaga yetmaganlik jinoiy xatti-harakatlarning

ijtimoiy xavfini avtomatik ravishda kamaytiradi, degan xulosa ham to‘g‘ri emas. Ayrim qilmishlar insonning sog‘lig‘i, xavfsizligi va hayotiga jiddiy zarar yetkazishi mumkin.

Profilaktika ishlarida ota-onalarning pedagogik va psixologik savodxonligini oshirish, maktab psixologlari faoliyatini takomillashtirish, o‘quvchilar o‘rtasida nizolarni tinch yo‘l bilan hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda xavf guruhidagi bolalarni o‘z vaqtida qo‘llab-quvvatlash muhim hisoblanadi. Bunda o‘smirni tamg‘alash yoki uni oldindan “jinoyatchi” sifatida baholashdan saqlanish, uning shaxsiy qadr-qimmati va huquqlarini hurmat qilish zarur.

Shunday qilib, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining oldini olish individual, oilaviy, ta’limiy va ijtimoiy darajadagi chora-tadbirlarni birlashtirgan holda amalga oshirilishi kerak.

XULOSA

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi murakkab ijtimoiy-psixologik hodisa bo‘lib, uning shakllanishi shaxsning individual xususiyatlari, yosh davri rivojlanishi, oilaviy tarbiya, tengdoshlar ta’siri va ijtimoiy muhit bilan bog‘liq. O‘smirlik davriga xos hissiy beqarorlik, impulsivlik, taqlidchanlik va mustaqillikka intilish ayrim vaziyatlarda xavf omillariga aylanishi mumkin. Biroq bu xususiyatlarning mavjudligi o‘z-o‘zidan jinoyat sodir etilishiga olib kelmaydi.

Tahlillar huquqbuzarliklarning shakllanishida ehtiyoj, motiv, maqsad, vaziyat va qaror qabul qilish jarayonlari o‘zaro ta’sir qilishini ko‘rsatadi. Shu bois profilaktika ishlarida o‘smirlarning psixologik xususiyatlarini hisobga olish, ularda o‘zini boshqarish va nizolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish, oilaviy munosabatlarni mustahkamlash va ijobiy ijtimoiy muhitni shakllantirish muhimdir.

Voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish maqsadida quyidagi yo‘nalishlarga ustuvor ahamiyat berish tavsiya etiladi:

1. Ota-onalar va pedagoglarning bolalar psixologiyasi hamda yosh davri xususiyatlariga oid bilimlarini oshirish.
2. Ta’lim muassasalarida psixologik xizmatni rivojlantirish va o‘quvchilarga o‘z vaqtida individual yordam ko‘rsatish.
3. O‘smirlarda huquqiy madaniyat, mas’uliyat, hissiyotlarni boshqarish va nizolarni tinch yo‘l bilan hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish.
4. Oilalar, ta’lim muassasalari, mahalla va tegishli mutaxassislar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish.
5. Huquqbuzarlik xavfi mavjud bo‘lgan vaziyatlarni erta aniqlash va bolalarni tamg‘alamasdan, ularning ehtiyojlariga mos profilaktik yordam ko‘rsatish.
6. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi bo‘yicha statistik ma’lumotlarni muntazam tahlil qilish va profilaktika choralarining samaradorligini ilmiy asosda baholash.

Xulosa qilib aytganda, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining samarali profilaktikasi jazolash yoki nazoratni kuchaytirish bilangina cheklanmasligi lozim.

Shaxsning ijobiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, oilaviy va ta’limiy muhitni yaxshilash hamda psixologik yordamdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish ushbu muammoni hal etishning muhim shartlaridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Змановская Е. В. Девиантология: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. — 2-е изд., испр. — Москва: Академия, 2019. — 288 с.

2. Игошев К. Е. Психология преступных проявлений среди молодежи. — Москва: Прометей, 2017. — 251 с.

3. Долгова А. И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. — Москва, 1991. — С. 23–24.

4. Umarov B. M. O‘zbekistonda voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining ijtimoiy-psixologik muammolari: monografiya. — Toshkent: Fan, 2008. — 212 b.

5. Умаров Б. М. Социально-психологические проблемы преступности несовершеннолетних в Узбекистане // Право: теория и практика. — Москва, 2014. — № 7 (108). — С. 61–69.